

Kiss Benedek

Élettöredékek

Puskin-ünnepségek, Moszkvában 1973-ban

Nem tudok jól tájékozódni az időben. Az időmben. Lenyűgöz, hogy például képzetlen tanyasi emberek szinte minden napra emlékeznek, amit megéltek, mondjuk az 1930-as években. Én legtöbbször csak megsaccolom, mikor mi történt velem, különösen az 1970-es évek után. De egy időpontra élesen emlékszem: 1973-ban kiküldtek a „hatalmasok” Moszkvába, a hagyományos Puskin-ünnepségekre. (Hogy kik voltak, mik voltak, máig sem kutattam, pedig érdemes lett volna.) Természetesen nagyon örültem neki, hisz még írószövetségi küldöttségként sehol külföldön nem jártam, és kitüntetésnek vettem. Egy alkalommal előtte találkoztam a Hungáriában Kormos Istvánnal, aki mondta, hogy előző évben ő volt künn, mégpedig kettesben. Már nem emlékszem, ki volt a kísérelője, de ő akkor engem választott volna (s választott is) maga mellé, de az illető „felsőbb-ség” ezt nem engedélyezte. Ekkor viszont engem magamban küldtek ki, holott rendszer volt, hogy mindenholnan ketten voltak a küldöttségben. Sokat nem mondott róla, de azt hangsúlyozta, hogy készüljek rá, föl kell majd szólalnom. Hogyan? – gondoltam, hiszen sem szerkesztői, sem könyvkiadói tapasztalataim nem voltak, s Puskinról is csak annyit tudtam, amennyit egy középiskolát-egyetemet végzett átlagpolgár tudhat. S még csak nyelvismeretem sem volt, még konyhanyelvi méreteken sem. De ezekről gyorsan elfeledkeztem, gondolván, majd csak kivágom magam.

Am legelőbb is arról volt szó, mit is vegyek fel, miben jelenhetek meg – „ruhá-táram” ugyanis nagyon szűkös volt, s ilyesmire nem is gondolnak a „fennen levők”. Szabadúszó, kis jövedelmű költő voltam, s bizony be kellett szereznem néhány holmit. Volt egy drapp nadrágom, amit egy barátom segítségével párhuzamos szárúra alakítottam csekély pénzen, de hát ez még nem elég. Feleségem vett hozzá egy fekete, alexandriai jelzésű bőrdzsekit, mi faromat is alig takarta. Egy-két ing, egy barna félcipő, s készen voltam az útra. Párom továbbra sem volt. – Költségekre verve magunkat, végül elindulhattam az útra. Vonaton utaztam, akartam látni a sztyeppét. Bár lebeszéltek volna róla! Rosszul kezdődött az egész – feleségem a csomagokat cipelve, a nagy igyekezetben nagyot esett, harisnyája végig fölszakadt, vérző térdéről nem is szólva. De sietnünk kellett a Déli metrőig. Végül elhelyezkedtem a hálófülkés kocsiiban, én jókedvűen, Kati viszont aggodalmasan nézett utánam. Egyedül voltam a fülkében.

Az egész úton nem történt semmi különös, leginkább szundikáltam. A kedves „gyezsurnájától” kértem egy-egy teát, de különben semmi nem történt. Ember

sehol, vetések sem – hol vannak a híres ukrán és orosz rozsmezők, búzamezők? Legnagyobb „élményem” talán az volt, hogy Kijev után láttam egy alig parasztportányi földet megművelve az óriási sztyeppe zöld birodalmában, s rajta egy gazda kötőféken egy tehenet legeltetett. Hát ezért utaztam én vonattal?! Moszkva felé járva végre akadt egy útítársam, egy katonatiszt, de nem jutottunk sokra egymással – mindjárt be is vágta a szundit. Végre becsorogtunk a nagy moszkvai állomásra. Lekaszálódtam csomagjaimmal a peronra, a tömeg eltűnt – sehol senki, pedig úgy volt, hogy várni fognak. Én is vártam vagy tíz percet, aztán úgy gondoltam, hogy „Szergej nem fagy meg”: kicipekedtem csomagjaimmal a taxiállomásra, az volt, beültem az első kocsiba, s azzal irány a Szojuz Piszátyelej, azaz az orosz írószövetség. Tudták a címet, s krajcárban fizettem. Beóvakodtam a híres Rosztov-ház híres udvarába, s szinte ahogy igazoltam magam, berontott nagy virágcsokorral egy fiatal lány, hogy ő lesz az én tolmácsom, s hogy tűntem el a pályaudvarról, merthogy ő ott várt, s nem talált. Tudtam, hogy nagyot hazudott, de ráhagytam, nem csináltam belőle ügyet, örültem, hogy megvagyok és jól vagyok. Még ő duzzogott egy jó sort, végül megnyugodott. Kiderült, Nyinának hívják, s Pesten végezte az egyetemet. Elkísért a szálláshelyemre, a Moszkva Szállóba. Ez kellemes helynek tűnt, s aztán ahogy elhelyezkedtem, új cipőmben nekivágtam Moszkva-látni, jól körülszemlélve, hol is vagyok, hová kell majd visszatérnem. Bementem a városba, egy súlyra mért fagyit is elnyalogattam, s az áruházban találtam Egri Bikavért, vettem egy palackkal. De mivel sántítottam bejáratlan, új cipőmben, hamar visszafelé vettem az irányt. A Moszkva Szálló előtt megálltam, s észrevettem, hogy négyzetes alapterületű, s hogy négyfelől négy ugyanolyan bejárata van. Itt adódott az első gikszer – melyiken is jöttem én ki? Ki tudja? Végül beléptem a legközelebbi ajtón, s emeletemre irányítottam a liftet. De biz csalódnom kellett. A folyosón a szobaasszony váltig magyarázott, hogy rossz helyen járok, amit csak körülbelül értettem, s csak az volt világos, hogy bár minden ugyanolyan, ahonnan kijöttem, nem ez az. Mutattam a kulcsot, erre ő is mutogatni kezdett, de tanácsalanságomat látva megsokallta falusiaságomat, elvette a kulcsot, s a folyosó végén, több akadályt megszüntetve, egy másik ugyanolyan folyosóra vezetett, s pár kanyar után végre szobámban találtam magam. Az új cipőtől lábam nagyon sajgott, hólyagos lett.

Időközben megérkeztek a delegátusok a szélrózsa minden irányából, szinte szokás szerint kettesével. Este, a vacsora után a fiatalabbja, velem együtt, egy tágas teremben jött össze. Ismerkedtünk. Ehhez nekem soha nem volt adottságom, két perc után elfelejtettem, akit bemutattak vagy bemutatkozott. Sör is volt, s úgy tetszett, jó társaságban vagyok. Nagy volt a zűrzavar, próbáltunk felszabadultan viselkedni. Egy idő után ajánlottam, hogy énekeljünk nemzeti népdalokat, s ezt el is fogadták. Ez szívemhez közelálló dolog volt. Én kezdtem persze, a Lovamat megkötöm című népdallal, s nagyon harsogott, hogy „inkább leszek betyár az alföldi pusztán, mintsem legyenek szolgálja a császár udvarán”. Szép sikerem volt, s kérték a fordítást, amit valahogy elmakogtam, s nagyon bólogattak. Aztán persze más is énekelt, konyak is akadt, és sikerült jól becsípnünk. Jellemző, hogy utána a szobámból megpróbáltam otthon a feleségemet fölhívni, és nem jutott eszembe a számunk. Anyósomékat hívtam föl, akiknek száma jellemző

módon fejemben volt, s tőlük kérdeztem meg a miénket. Eddig hát nem történt nagyobb baj. Nem tudom, hogyan aludtam el.

Másnap délelőtt vonatra ültettek bennünket, s indultunk a Puskin-emlékhelyek felé. Úgy adódott, hogy a KGST-országok fiataljai egy tágas kupében jöttek össze, s vidám beszélgetés, viccelődés közben történt az első gikszer. Egy jópofáskodó román „szóvivő”, akit erre képeztek ki, és természetesen jól beszélt magyarul is, azt kívánta, hogy szentesítsem a román politikát, vagyis hogy még sehol sem voltak olyan nemzeti jogok, és sehol sem oldották meg jobban a nemzeti kérdést, mint Nagy-Romániában. Atyaisten! Jól tudtam, mi van Erdélyben a magyarokkal, s felháborított a dolog. Nem vagyok beszélő ember, különösen erre kiképzett csibészekkel, s nem tehettem mást, mint fölálltam, rájuk csaptam az ajtót, fölkémbe mentem, s fölbontottam a tegnap vett Egri Bikavért, különösen hogy láttam: a szomszédos fölkében magukba roskadva szomorkodnak a cseh és szlovák küldöttek, akik bizonyos okok miatt szinte büntetésben vannak – közel volt még a Dubček-féle nagy politikai botrány, a KGST-országok bevonulásának ideje. Átszólítottam hát magamhoz őket, és együtt ittuk meg a bikavért. Ez azután nem sokat jelentett számukra, mert bár nagyon egyetértettünk, a későbbiekben elég megalázkodó módon igyekeztek a társaságokba betagozódni.

Másnap reggel az első Puskin-kegyhelyen ébredtünk. A reggelinél a románokkal egy asztalhoz kerültünk, s Nyina irult-pirult, ebből leszűrhettem, hogy együtt töltötték az éjszakát. Erre volt rendelve, bár nem így. Egy hajtásra húztam le a vodkát, s bosszankodtam, különösen, hogy orosz nyelvű beszélgetésükből kivettem, hogy az idősebb, a kitenyésztett pojáca azt kérdezte Nyinától – mivel második kötetemet neki vittem –, hogy ugye rossz költő is? Mármint én. Ám Nyina azt válaszolta, hogy egyáltalán nem, nagyon is jó költő. (A másik, fiatalabb román író viszont jó érzésű embernek mutatkozott, távol is tartotta magát „cikizésemtől”, s szimpatikus fiatalnak ismerhettem meg, akit az idősebbik igyekezett manipulálni, de nemigen hagyta magát.) A programról semmit sem tudtam, de kiderült, hogy megkoszorúzzuk Puskin ravatalát és katafalkját egy kegyhelyen. Majd. Erre én vállamra terítettem borjúbőr, fekete egyiptomi lajbimat, s elkezdtem külön utamat járni. Elsétáltam messze a városkában, amíg egy tavacsára nem bukkan- tam. Gyönyörűen süttött a nap. Lajbimat leterítettem a tiszta fűbe, ráheveredtem, s néztem, hogy a tó két partján milyenek az emberek. Az asszonyok, mint mindig is, kijártak a tóra mosni, s még a sulykok tisztító csattogása is jól odahallatszott. Csak eggyel nem tudtam mit kezdeni. A békák nem „kunkogtak”, mint nálunk, hanem világosan azt brekegték, hogy: vot, vot, vot... Magyarán: íme, íme, íme... Így mutatnak be különös tisztességű imádságokat az Űrnak, és utána jön a Goszpodí pomiluj! – Föltápászkoztam a fűből, s indultam vissza szálláshelyünk felé, mert éreztem, hogy jól eljáráhatott az idő. Jól sejtettem, mert a küldöttek alakulatformát öltve jöttek szembe velem, s míg a zöme integetve elmasírozott melletttem, besuttyantam az utolsó sorba. Valami templomba, urnatiszteletre jöttünk össze, a pópák persze nagy fehér szakállúak voltak, próbáltam részt venni a szent áhítatban, de nem nagyon sikerült.

Délután megkezdődtek a „beszélős” programok. Egy domboldali hatalmas szabadtéri színpadon léptünk fel. Az odavezető út mellett kis bódékban könyve-

ket árultak, s tolmácskám ujjongva mutatta, hogy egy új, Jeszenyinről szóló ritka tanulmánykötetet sikerült vennie. Aztán jött az ünnepi délután. Leültettek benünket körívben a tágas színpadon, pár lézengő hallgató és szép számú kivezényelt diák ült a nézőtér: a közönség. S elkezdődtek a szónoklatok, a küldöttek „hozzászólásai”. Röpködött egy kifejezés, a „tirázs”, s mivel nem értettem, Nyina mondta, hogy a Puskin-kötetek különböző országokban kiadott példányszámait jelenti. Hát ehhez ugyan én egy mondatot sem tudok elmondani – fogalmam sincs, Magyarországon hogyan is áll ez. Mikor már a műsor felénél tarthatunk, tolmácskám szólt, hogy hamarosan nekem is beszelnem kell. Istenatyám! Tíz percem ha volt, hogy összeszedjem gondolataimat, és kis zsebjegyzőfüzetemben néhány dolgot följegyezhessek. S már szólítottak is, én következtem. Puskin és Petőfi hasonló végzetéről beszéltem, a cári politika huncutságairól és az 1849-es szabadságharcunkat leverő cári invázióról, hogy mindketten ugyanannak a hatalmi ármánynak estek áldozatául. – Elég jól megtapsoltak, de utána a romániai „szépfíú” meg nem állhatta, hogy szóvá ne tegye: ez a magyar még a Puskin-emlékműsorba is belekeveri Petőfi nevét.

Kora reggel újabb Puskin-emlékhelyre utaztunk az autóbusszal, s közbeejtettük azt a föld- és faerődítményt, ahol a híres Rubljov-film egyes részeit forgatták. Nevére éppen úgy nem emlékszem, mint általában az egyes helyszínek neveire sem, s a jókora folyó nevére sem, aminek innenső partján megálltunk. Ám elsőként ugrottam le a buszról, s egyenest a folyópartra futottam, s kavicsokkal kezdtem „kacsázni” a vízbe. A fegyelmezett küldöttek csodálkozva vagy megdöbbenet nézték. Amerika sok-sok országából, egész Európából és Ázsiából toborzódott a tisztas társaság. Csuda kedvem volt, az időjárás kitűnő. Aztán átbuszoztunk a hídon, s megszemléltük, körüljártuk a nevezetes faszerkezetű építményt. Itt is én végeztem legerősebb, s visszafelé futva a buszhoz, hanyatt dőlve elhevertem az út menti zöld fűben. Nem sokáig maradtam egyedül: a szimpatikus fiatal román fiú nagy mosollyal igyekezett utánam, s ő is hanyatt vágta magát mellettem. Mindez egy szó nélkül történt. Onnan aztán Pszkovba utaztunk, s megnéztük azt a várat is, amit Báthori István lengyel királyon és erdélyi fejedelmen kívül soha senki sem tudott elfoglalni. Vezetőink nagyon méltányosan beszéltek róla, dicsérve harci vitézségét is. Jó volt ott akkor magyarnak lenni. De hamarosan mindent elrontottam. A várból visszafelé jövet az út mentén futott egy árok, vízzel, apró, zöld levelibékákkal, és természetesen tavaszi virágocskákkal. Hirtelen támadt egy ostoba ötletem: jópofáskodni akarván fogtam egy csöpp kis zöld békát, odasiettem vele tolmácskámhoz, s mint valami ékszer, kezébe csúsztattam. Mikor látta, hogy mi az, felvisített, az egész sereglet nyomban mellette termett, s eldobván a békácskát, hisztérikusan rázta a kezét. A társaság is vele együtt horkant fel, s a fiatal mongol költő (akire addig nem is figyeltem – de kire is figyeltem én akkor elveszetségi tudatomban?) hirtelen az árokpárt mellé kuporodott, tépett egy kis csokor virágot, s azt nyújtotta át a még mindig vonagló Nyinának. Láttam, nem jól sült el a csíny, sőt, eléggé magam ellen hangoltam az egész társaságot. S akkor a mongol fiú mellém furakodott, átölelte a vállamat, s egyre azt suttogta a fülembé, hogy egyin krov! Egyin krov! – Balgaságomra jellemző, hogy nem értettem, csak később tudtam

meg, mit is jelent a „krov”: vagyis azt sugdozta nekem úgy, hogy a többiek ne hallják, hogy „egy vér vagyunk!”. Egy vér vagyunk!” ...

Este aztán nagy ülőfogadás volt. Egy hatalmas terem, több mint 100 főre terítve. Minden csillog-villog, az ember a terítékek között ki sem ismeri magát. Rengeteg felhozatal, pezsgők, vodkák, és persze sok kaviár. Párolog a finom leves, gyönyörű húsok mártásban vagy szűzen. Nekem inkább szűzen. És nem csak tósztok – egyvégteben a külföldi (alattvalói?) felszólamlások. Nem figyelek oda, mert úgysem értem, de fülemben cseng mégis a milliányi „tirázs”, vagyis a kiadási példányszámok, amiket a különböző jeles országok Puskin műveiből kiadtak. S hogy kultusz van a világban – Puskin-kultusz... Én csak eszegetek-iszogatok, mert mi mást tehetnék, tolmácskámval már alig váltunk szót. De hirtelen szinte elsápadok, mert az ötlik eszembe: mi lenne, ha nekem is beszélnem kellene? Mit tudnék, uramisten, hány „tirázs”-t tudnék mondani? S közben egy kicsit el is visz a ló – hát persze, Ivánról, Ivánról kellene szólnom! S még végére sem érek a mentő gondolatnak, mit hallok a dübörgő műsorvezető „elvtárstól”? (ezt eredetiben kell ideidézniem): „A tü, Benedek Kiss, tü nye hócses k nam nyisto szkazaty?” Magyarán: Hát te, Benedek Kiss, te nem akarsz nekünk semmit sem mondani?! Forgott velem a világ, fölkecmeregtem, s körülbelül a következőket mondtam: – Nem számítottam hozzászólni, mivel otthonról erre nem kaptam felhatalmazást és adatokat, de miközben hallgattam barátaimat, én is készítettem magamban egy pohárköszöntőt, engedjék meg, hogy ezt mondjam el. 1944-ben másfél éves fiúcska voltam, szőke hajú, és nem emlékszem semmire. Családomban beszéltek, hogy egy orosz tiszt és tiszt szolgája, Iván lakott egy ideig nálunk, hozzánk beszállásolva, mivel a Duna vonalánál egy időre megálltak a harcok. Iván fiatal katona volt, s olyan volt, mintha nagyapámék gyermeke lett volna – tüzelőt vágott, fűtött, vizet húzott, mindenben segített, s azt mondta, hogy mivel árva fiú, senkije nincsen, ha véget érnek a harcok, visszajön, és a mi fiunk lesz. Aztán, mikor megindult a hadoszlop, Iván a sorban vagy két kilométeren át vitt, vitt ölében a csatornáig, s csak akkor adott vissza a sorok mellett kétségbeesve futó édesanyámnak. És nem jött vissza. Dunaföldvárnál nagy harcok dúltak az átkelésnél, s bár nagyanyámék sokáig várták, végül azt mondták: Szegény Iván, biztosan elesett... Én most erre az árva kiskatonára, az Ivánra emelem poharamat! – Leroskadtam, s ugyanakkor kitört az örület. Mindenfelől poharukat felkapva rohantak felém koccintani a küldöttek, köztük az Operaház kiváló basszistája, ki hivatalból volt ott, és szép dalokat énekelt, mondván, hogy ő is Iván, és Iván volt a szovjet hadsereg katonáinak fele! Nem győztem koccintani, tolmácskám meg fordítani, tán magamnál sem voltam, de éreztem, hogy most valami pokolítól, valami jóvátéhetlentől megszabadultam, s mint a cigarettahamu, roskadtam magamba.

Másnap továbbvonultunk Nyugat felé, a hajdani Puskin-birtokok felé. Útközben meglátogattunk egy működő orosz katedrális, tele imákat mormogó, fehér hajú és fehér szakállú pópával – ez is emlékhely volt. Aztán egy természetbe – nagy parkba – szépen beillesztett, elég gazdag múzeumot. Onnan jutottunk estefelé a Puskin-birtokokra. Tolmácskám már gyakran el-elhagyogatott, így

zömmel magamba merülten élvezhettem a langyos tavaszi estét, s az itt is, ott is fölhangzó orosz népdalokat. De lassan-lassan (sőt: nem is annyira lassan) elközelgett a hazautazás időpontja is.

Am még hátravolt Moszkvában egy nagy program. Bár a fiatalabbak este hívogattak táncolni, ezt természetes módon kihagytam. De jött még utolsó napon a búcsúest.

A Csajkovszkij-teremben kellett fellépniünk. Nyalkán (már aki hogy) meg is jelentünk, s vártuk a színpalak közt, hogy ránk kerüljön a sor. Nekem zsongott a fejemben előre a sok „tirázs”, a terem megtelt – atyaisten, mi készül itt? S eljött a „bevonulás” perce is. Ösztönösen mindenkit magam elé engedtem, s mikor utolsónak maradván nagyot szólt a gong, hirtelen ötlettel visszatantorultam, majd kis tévovázás után benyitottam a nézőtérre. Már zúgott a taps, de az első sorban le tudtam ülni a főszerző „nagyasszony” és a tolmácsom mellé. Hát így! A tolmácsom is a nézőtéren! Engem meg be akartak küldeni az oroszlánbarlangba! Alig emlékszem valamire. Az impozáns terem néha fel-felmordult, s az emelvényről persze nem vers – hamuka és a „tirázs”, „tirázs” hangzott. De a színpadon a küldöttek egyre-másra jöttek rá, hogy én a nézőtéren vagyok, s lemosolyogva integettek. De észrevettem, hogy az egyik főnök: a dekoltált „nagyasszony” azt súgja a tolmácskámnak, hogy szabadulj meg tőle mielőbb! Nem vettem szívemre, különösen, hogy amikor véget ért az est, és kiszédelegetem, az áskálódó román hapsi megvárt, és mint korábban a mongol költő, átölelt, és megnyerően azt mondta: Honnan tudtad te megint, hogy hogyan lesz a legjobb?!

Elköszöntem, akitől kellett, és Nyina hazakísért szobámba. Megrendelte koránra a taxit, aztán mondta, hogy hajnalban ébreszteni fog, majd ő is hazament. Megkönnyebbült lélekkel csomagoltam – előtte vásároltam néhány ajándékot. Nyugodtan aludtam el, s tolmácskám tényleg korán ébresztett. Mondta, hogy itt a taxi, s hogy nem lenne-e baj, ha nem kísérne ki a repülőtérré – biztosan egyedül is meg tudnám oldani. Nem voltam tőle elragadtatva, hiszen már érkezésemet is hazugsággal intézte el, de azt válaszoltam, aludjon csak nyugodtan, rendben lesz minden. Mint ahogy rendben is volt. Találtam ott egy hazatérő magyar csoportot, s papírjaikról lemásoltam a magam kiutazási dokumentjeit. S mikor végre a gépen voltam, úgy éreztem, hogy most már akár le is zuhanhatunk – csak el innen, el!

Otthon persze nagy örömmel fogadtak, s mikor kipihentem magamat, „szövegeimet” bevittem Nagy Lászlónak az ÉS-be, aki közölte is, majd Juhász Ferenchez látogattam az Új Írásba. Megkérdezte, nincs-e kedvem Korfu szigetére látogatni, mert most ott lesz költőtálalkozó. Persze, egyedül. Rémülten utasítottam vissza, mert úgy gondoltam, magamban én már nem vagyok hajlandó külföldre menni.

De aztán eltöprengtem, hogy a Moszkvába így küldő „hatalmasságoknak”, „potentátoknak”, akik koncként küldtek ki, s talán biztosak is voltak benne, hogy nagy szégyent vallok, mindegy volt, hogy nemzetemre, kulturális és irodalmi életünkre micsoda rossz fényt hozhat, ha ott nagy kudarc vár rám?! – Aztán később, mikor valakinek meséltem moszkvai megpróbáltatásaimról, ugyanazt mondta, mint ahogy hajdan Bécsben, a magyar nagykövetségén intéztek el: Minek mentem oda?

Barátok, játékok

2018. június 20. éjjele van, tombol a kánikula, naponta 30 °C fölött a hőmérséklet, s nekem gyászban van a szívem. Réges régi barát fekszik holtan, akivel ezer szállal kötődtünk egymáshoz. Angyal Jánosról, minden ismerős és barát közkedvelt „Jancsi bácsijáról” van szó, aki antológiánk, az *Elérhetetlen föld* szerkesztőjeként szerepelt, s aki Oláh Jánossal – istenem! Ő is nemrég ment el – közösen járta a kiadóhivatalokat, szerkesztőségeket, s így elsőként kapta a sorozatos és szegyeteljes elutasításokat. Ő nem költő volt, hanem elméleti ember, aki megfordult az Új Írás szerkesztőségében, majd a Művelődési Minisztériumban, míg végül a vidéki lapokat anyagokkal ellátó Központi Sajtószolgálat vezetője lett, helyileg abban a nagy sajtóházban, ahol több napilap, köztük a Népszabadság szerkesztősége is trónolt. (Innen származik a Jancsi bácsi elnevezés, aminek érdekes története van. Egy fiatal kislány, aki a telefonokat ügyelte, a folyosó túloldaláról, mikor barátomnak hívása volt, így kiáltozott: – Angyal! Telefon! Barátom egy idő után így oktatta ki a szemtelen fruskát: – Ide figyeljen, kislány! Magának én lehetek Angyal úr, vagy Angyal elvtárs, vagy Jancsi bácsi – de pusztán Angyal nem lehetek! – S ettől kezdve mi, barátok is Jancsi bácsinak neveztük.

Nevezetes hely volt számunkra akkoriban a Központi Sajtószolgálat Irodája! Nagyon sok fiatal költő és író megfordult ott, büfé is működött kávéval, hideg sörökkel, s legtöbbször ott könyökölve vitatták meg a hozott anyagokat. De mi, vagy 3-4-en, nem anyagokat vittünk, hanem számunkra szent kártyateremmé vált ilyenkor (szinte napról napra) az iroda. Ennek előzménye is volt: sokáig a közeli Népszava-szerkesztőség kulturális rovata is adott helyet az ultisoknak, a munkatársak is nagy zsupások voltak, sőt adódott még egy extra lehetőség: az alagsorban nagy pingpongcsatákat is vívtunk Kiss Dénessel és Tamás Menyhérttel, s korán meghalt Werbőczy Tónival. Persze ide verseket is vittem az akkori Szép Szó címen nevezetessé vált bátor rovatba, a főnök Gerő János prózaíró volt – persze inkább kommunista, mint író –, s ő tartotta a hátát. Nagyon tisztességes ember lévén, nemcsak engem, de Utassyt is bőven pártfogolta, aki nem ultizott, nem pingpongozott, de bátor verseket írt, s mint akkoriban szinte utcán élő embernek, elintézték, hogy napi ebédet kapjon. De itt, a Népszavánál volt újságíró az idősebb korosztályból Szalontay Mihály is, aki aztán, mint megkerülhetetlen barát, „lecsatlakozott” Angyal Jancsi bácsihoz, s szinte naponta találkoztunk nála. Érdekes színfolt volt köztünk a fiatal, grafikákat és verseket egyaránt hozó Szikszai (Papp) Karcsi is, de a Sajtószolgálat tekintélyét az is erősen fokozta, hogy Jancsi bácsi kitalált egy pályázati formát (pénzt is szerzett hozzá): a rövid terjedelmű kisprózák, a kiveszett tárcák pályázatát. Ez nagyon életrevaló ötletnek bizonyult, sokakat (főként fiatalabb írókat) vonzott, s bár évről évre Lázár Ervin nyerte a versengést, ez még emelte a pályázat rangját. Így csapódott például a Sajtószolgálathoz Horváth Péter, fiatal író és színész barátom, vagy Ervin felesége: Vathy Zsuzsa, Béres Attila, vagy – akiről külön kell szólni – Deák Mór. Ő nagyon fiatal és nagyon ragaszkodó barátunkká vált, nagyon kusza, összevissza életet élt, egyike volt a három D betűs matrónnak, akik az irodalomba nyergeltek át – Döbrentei Kornélnak, Dobai Péternek, ő meg volt – névváltoztatás

után – Deák Mór. Végzettsége csak a tengerészeti középiskola volt, s hányatott életében nem is volt hajlandó magasabb, használhatóbb diplomát szerezni. Édesanyja második házasságában Siófokon lakott, s bár mostohaapjával sokáig nem tudott megbékélni, kényszerűen az volt az ő lakása is. És nagyon ígéretes verseket (és kisprózát) írt. Ugyanakkor a kordivatnak megfelelően nyáron is fekete bőrnadrágban, kiscsizmában járt, s szerette volna az akkori „aranyifjak” életét élni, de ahhoz pénz is kellett volna, s azt az alkalmi munkák s a szűkös édesanyjai támogatások nem tették lehetővé. De számunkra is akkor még a szemmezőnk peremén szereplő távolabbi lehetőség volt, s nagyon messzire attól, ahogy jó pár év múlva, hármunk barátságát (mármint Jancsi bácsi, ő és jómagam) fellengzősen a három királyoknak aposztrofálta. – Ez a laza ultikör tulajdonképpen, tagjai korát illetően, három generációt képviselt: Szalontay Misi bácsi, mint korelnök, apja lehetett volna Jancsi bácsinak és nekem is, mint ahogy mi az apjuk lehetünk volna Szikszai (Papp) Karcsi bácsinak és Deák Mórnak. Betévedt néha Bella Pista is, aki általában éttermi szalvétákra jegyzett verses rögtönzéseket hozott, s beszállt néhány partira. – De Jancsi bácsi nemcsak mint szerkesztő volt érdekes. Magasan, az Endrődi utcában volt, mint nekünk, lapos tetős lakásuk, s birtokolták a lapos tetőből kiemelkedő szobát, mint mi a Szoboszlai utcában. Ebben a különálló szobácskában találkoztunk mi, Kilencek, havi rendszerességgel. Itt vitattuk meg kinek-kinek a viselt dolgait, s itt szavaztuk meg azt is, hogy tehetséges fiatalok támogatására Kilencek díjat alapítunk. A plakettet a kis Kodolányi készítette, s mi pedig évről évre „összedobtunk” a sajátunkból annyi pénzt, hogy ne kelljen nekünk sem, a díjazottaknak sem szégyenkezniük miatta. Díjazott lett többek között Lezsák Sándor, a nyírségi Dusa Lajos, és a tehetségesnek indult Oláh Zoltán is. Sok éven keresztül rángattuk ezzel is a hivatalos irodalompolitikusok bajszát. Aztán ezek a szeánszok végül úgy értek véget, hogy az Angyal család – két gyerek is volt – elköltözött a gyönyörű, de akkor még világvéginek számító Nagykovácsiba. Emeletes, falu végi házat sikerült venniük (kis kert és garázsépület is tartozott hozzá), amit Jancsi bácsi, mivel érzéke volt a gyakorlati fizikai munkához is, több éven át alakíttatott, hogy kedvére való legyen. Busszal tudtunk kimenni – ott volt a végállomás, mert zsákfalú lévén, onnan tovább nem vezettek utak. A fővárosiak nagyon szerették, nagyon sokan települtek ki. De nemcsak az ultiszenvedély vonzott ki – rendszeres látogatójuk lett legjobb egyetemi barátja, Menyhért Jenő, s a gyerekek is nagy kedvvel szálltak be – de Jancsi bácsi újabb szenvedélynek is rabja lett, amibe úgy-ahogy engem is bevont: a gombászásba. A falu határán kezdődött a nagyon óvott vadaspark, hatalmas erdős területtel és hatalmas kerítéssel. Általában a kerítés tetején közlekedtünk ki és be, ritkán volt nyitva a kapu. Kezdetben csak néhány fajtát szedtünk, amiket Jancsi bácsi ismert. De tudását egyre gyarapította, mégpedig úgy, hogy az általa szedett gombákat bevitte a Fény utcai piac gombaszakértőjének, aztán órák hosszat mellette állt, s nézte és kérdezgette, melyiket miért dobja ki. S így bizony alapos ismeretekre tett szert. Én magam csak 2-3 fajtát szedtem, a kedvencem volt a közismert őzláb gomba, amit Kati remekül tudott sütni. – Aztán hamar kiderült, hogy nemcsak náluk, Nagykovácsiban, vagy nálunk Budán, hanem Szigligeten is kedvünk szerint találkozhatunk, ami kedves Balaton-parti kis falucska volt, s

mindkettőnk nagy szerelme. Mi, Utassy Dzsó barátommal gyakran látogattuk az ott lévő Alkotóházat, ami egy hajdani Eszterházy-palota volt, ahol – kedvezményesen úri kiszolgálást kaphattunk, nagyon sok nevesebb íróval találkozhattunk, s a személyzetet, akik a falu fiatalasszonyai voltak, hamarosan szinte nénéinknek tekinthettünk, s kölcsönösen jó kapcsolat alakult ki köztünk. Jancsi bácsiék, még pár évvel korábban, családi vállalkozásként éppen ott, a Balaton-parthoz közel építettek föl egy férhető, emeletes nyaralót. – De ezekről majd később.

Nemcsak a kártya volt szenvedélyem 1970 körül (s több társaságban, idősebb koromig), hanem a Várna utcai intézet nevelőtanári szobájából kiinduló totószendély is, ahol társaságban, közösen játszottunk. Mikor onnan eljöttem, a szenvedély maradt, és sokáig utána még Szalai Pali barátommal játszottunk, mind újabb totókulcsokkal kísérleteztünk – nem sok sikerrel. De én utána is nemcsak a híres „sárga újságot”, a Sportfogadást böngésztem, hanem beszereztem a totókulcsokat tartalmazó kiadványokat is, s ezek áttanulmányozása után magam is kezdtem újabbakat fabrikálni, hátha több találati lehetőségre találok. (Bizony, ez éveken át tartott, rengeteg időt töltöttem vele, s legalább két új verseskötet lett az ára, amit ezalatt megírhattam volna.) Feleségem beleegyezésével erre fordítottam minden pénzt, amit a háztartási költségekből el lehetett spórolni. Filozófiát is találtam szenvedélyemhez: a várható kisebb nyereményekből fogom finanszírozni játékomat, s így ráfizetés nélkül meglesz a reményem a nagyobb nyereményre. S ebből terveztem élni, eltartani kis családomat, mert olyan munkahely, ahol irodalmi készségeimet hasznosíthattam volna, nem kínálkozott. S egyszer már közel álltam a nagy nyereményhez. Magamban játszottam, és sima, négyhasábos szelvényen, amikor 13+1 találatos szelvényem volt. Tulajdonképpen nem is csak telitalálat, hanem 13+3 eredményt értem el, jó volt mind a 3 pótmeccs is, mégpedig végig x, mivel az ember a pótmeccsre nem szokott figyelni, hanem ami az első, azt írja a másik kettőbe is. Ha egy vagy kettő főmeccs elmaradt volna, biztosan nagy nyeremény lett volna belőle, mert a pótmeccseket nem hiszem, hogy más is x-esekre vette volna. Így is szép pénz kaptunk, többet egy Moszkvics akkori áránál. És én botor módon azt hittem, hogy ez örökkéig tart majd, de bizony gyorsan elfogyott. Annyira futotta, hogy Katit fél évre kivehettem a gyötrő napi munkából, s anyámnak is, öcsémnek is adhattam tíz-tíz ezer forintot. És persze feldobott a dolog – akkor vezették be a „kollektív” szelvényeket, s ehhez hamarosan tobozotam én is egy kollektívát. Attól kezdve megint társaságban játszottam, vagyis hetente összedobtunk pénzt a tagokkal, s mivel az én dolgom volt az adminisztráció, hetente telefonon bementam a megjátszott esélyeket... kinek, kinek. Így is örömöm telt benne, s mint az ultit, ezt is idősebb koromig, több csapattal játszottam, mert a tagság időről időre változott. Egy időben például beszerveztem Csurka Istvánt is, aki ekkor a közelünkben lakott. S erről el kell mondanom egy kis történetet. Az Ugocsa utca sarkán lévő boltban vásároltunk akkoriban, s egy alkalommal, mikor négy-öt éves fiam is velem volt, összetalálkoztunk Csurkával a bejáratnál. Egy kicsit beszélgettünk, s bemutattam neki fiamat, Balázst. A nagy ember kezét nyújtott neki, s szólt lehajolva hozzá néhány gügyögős szót. Balázs fiam csak sunyta le a fejét, majd ahogy nyújtotta feléje a kezét, hirtelen mozdulattal rálépett Csurka lábára. Hát ilyen volt az én négyéves fiam. – De a

játékot illetően ekkortájt jött össze annyi nyereség, hogy az öttagú társaságot (Csurkával együtt) össze tudtam hívni egy vacsora együttlétre az akkor kítűnő hírnek örvendő halászcsárdába, a Farkasréti úton lévő Ezüstpontyba. Ragyogó ötletnek bizonyult egybejövésünk, nagyon hangulatosan elbeszélgettünk, s a közös kassza terhére mindenki szabadon rendelhetett. De aztán hosszabb idejű pauza következett, a nyereségek megcsappantak, a tagok érdektelenné váltak és kiszálltak. De én nem adtam föl, újabb és újabb társaságokat hoztam létre, ám hiába játszottunk különböző variációkat kollektív szelvényeken, az eredmény nem jött úgy, ahogy vártam és szerettem volna. Aztán az egész játékot megújította a központilag bevezetett tippmix, és sokkal izgalmasabbnak és ígértesebbnek mutatkozott, mint a hagyományos totó. Át is álltunk erre a játékra, előbb magam, majd egymásra találtunk a közelünkben, az Ugocsa utcában lakó Balázs Józseffel. Ugyancsak szenvedélyes, nagy játékos volt, s nagyon szeretett volna sokat nyerni. Sajnos már nagyon beteg volt, a veséi fölmondták a szolgálatot, és dialíziskezelésekre járt, ugyanakkor kifejlesztette magában az öngyógyítás képességét, mert bár közeli halált jósoltak neki a szakemberek, nem törődött bele, és több mint egy évvel túlélte azt az időpontot, amit a hasonló betegségben szenvedők megéltek. Nagyon szeretett – szeretett volna! – élni, s minden lehetőségét megtett ennek érdekében. Nagy híve volt például a talpmasszázsoknak, s önkínzó módon – mutatta is a lábait – nagy vérömlenyek kialakulásáig fokozta talpának masszírozását, ami szerinte vérenek méregtelenítését jelentette. Kevés emberben láttam még hasonló élnivágyást és vitalitást, mint benne. Végül persze csak kórházba került, a világvégi Bajcsy-Zsilinszky Kórházba, ahol hétről hétre látogattam, s ő hétről hétre várt, hogy megbeszéljük a heti játékunkat. De egyszer csak elérkezett az a pillanat, amikor nem volt tovább, szervezete fölmondta a reménytelen harcot. Én még egy végső nyereséggel megajándékoztam: a kerületi vezetőségnek sikerült elérnem, hogy Ugocsa utcai lakása falán emléktábla avattasson fel, amit mint nagy író – és sajnos a magyar próza most már csak ígérete – kiérdemelt. A jó emlékü Mitnyán György méltó körülmények között avatta fel emléktábláját. S ezután lassan-lassan az én szerencsejátékos és nyereséghajhász szenvedélyem is elapadt, s okosabb dolgokra fordíthattam időmet, energiámat. Egyre többször mentünk Utassyval és később Rózsa Endrével is ösztöndíjakkal Bulgáriába, s mivel ez többször több hónapot is jelentett, lassan kiestem a rendszeres totózásból, tippmixelésből. És végül is úgy gondolom, hogy bár nagy nyereségek nem jöttek is, számomra rentábilis lett ez a szenvedély.

„Kóterben.” Utassy bolondulása megfele

... Hát, bizony, ott is voltam. Egy éjszakát töltöttem az Izabella úti rendőrségi fogdában. – Ártatlanul indult az egész. Az Írószövetségben voltunk egy jó hangulatú írószövetségi összejövetelen, vitadélutánon. Hazafelé tartva négyen, öten, valamennyien volt egyetemi társak, együtt indultunk a kis földalattin, de mivel még sok „rekedt bennünk”, a körtérnél leszálltunk, s szinte automatikusan indultunk a sarki Savoy étterem felé. (Ilyen „puccos” helyen azelőtt még egyikünk sem járt.) Jó helyet kaptunk egy sarokban, egy hosszú asztalnál, és söröket

rendelve folytattuk a beszélgetést. De hamarosan azt vettük észre, hogy ketten vitatkozunk: Varga Lajos Márton és én. A téma Csoóri volt, akit Varga hihetetlen módon támadott, én meg, ahogy tudtam, egyre hangosabban védtem. Nagyon meglepett a dolog, mert Lajost úgy ismertem, mint aki „népibb a népinél” – legalábbis antológiánkról olyan tanulmányt írt (persze annak idején ő is versekkel kezdte!), hogy néhányan kezdtek úgy nézni ránk, mint rasszistákra, antiszemitákra. Vagyis szélsőséges nézeteivel többet ártott, mint használt. És most ugyanilyen hévvel a másik oldalról támadta Csoorit. A vita elég gyorsan szinte veszekedéssé változott, s nemcsak a vendégek, de a pincérek is felfigyeltek ránk. Fizettünk hát, és feldúltan indultam a kijárat felé. Igen ám, de átlátszó üvegajtóval találtam szembe magam, amit nem vettem észre, és belegyalogoltam. Térdem két helyen is átütötte az üveget, s pillanatok alatt ott termelt néhány pincér és csinovnyik. Mondtam persze, hogy véletlen volt, adtam az igazolványomat, s hogy természetesen megtérítem a kárt – ne hívjanak rendőrt. A pincérek közül az egyik, nyilván „beépített” ember volt (ilyenek mindenütt voltak), s azonnal hívta a rendőrséget, hogy szándékos károkozás, ajtóbetörés történt. S miközben folyt az adminisztráció, már meg is jelent egy alacsony, vörös hajjú, „mitugrász” zsarú. A pincér sutyorgása alapján ő is szándékos garázdaságnak minősítette az esetet, ami úgy felháborított, hogy kitörve a „gyűrűből”, az ajtóhoz ugrottam, s ököllel, fejmagasság fölött belecsaptam, azt kiabálva, hogy ha akartam volna, így vertem volna be az ajtót, nem térdmagasságban! Persze csörömpöltek a cserepek, az öklöm vérzett, s a körülállók egy pillanat alatt hátracsavarták a kezemet. Most már valóban volt „casus belli”. S hamarosan hangzott is a rendőrautó szirénája, betuszkoltak, s már vittek is. Nem messzire, ahogy kiderült: az Izabella utcai őrre. Kirakattak a zsebeimből mindent, s már kattant is mögöttem egy cella ajtaja. (Később jutott csak tudomásomra, hogy másnap reggelre várták Brezsnjev „elvtársat” Pestre látogatóba, s ezért is volt a különös készültség!) – A kóterben volt egy hosszú pad, aztán semmi. S az ajtóban posztolt egy ór. Alvásról szó sem lehetett, különben is, zajlott az élet, aminek hangosabb zajai behallatszottak. Egyszer például egy haramiaféle fickót hoztak be, aki jellegzetes hangon végigordította az egész őröt (ilyesfélét: Mit akarnak?! Mit csinálnak velem?! Nem tehetik! Satöbbi), s annyira, hogy verni kezdtem az ajtót, mondván az őrnék: Engedjenek oda, hadd pofozom fel! De különböző okok miatt egyre gyakrabban dörömböltem az ajtón, s egyszer csak az ór ezekkel a szavakkal nyitotta ki: Mit akar már megint, akasztói gyerek?! Tudja-e, hogy én Kiskunhalason voltam katona, s az akasztói lőtérre jártunk lógyakorlatra?! – Hát hogy is ne emlékeztem volna az oda járt kiskatonákra, s a lőtérre is, ahol gyakorlatok után üres patronokat szedtünk?! – Jót beszélgettünk erről a különben is szimpatikus őrállómmal, s azt mondta végül, hogy ha nyugton maradok, beadja a cigarettámat is... És lón. – Miután hajnal felé a padon aludtam is egy keveset, reggel visszakaptam a holmimat, és utamra bocsátottak. – Otthon persze nemigen örültek különös új élményeimnek, s én sem igen tudtam mit kezdeni az egészet kirobbantó, Varga Lajos Mártonnal való furcsa vitámmal. Hiszen egész egyetemi időnkben ismertük egymást, viszonylag jóban is voltunk, s nem tudtam most mihez kezdeni a magát szinte megtagadó vélekedésével. Tudtam arról is, hogy életre kiható nagy

csalódás érte, amikor – bármennyire is akarta – Czine Mihály nem őt választotta maga mellé tanársegédnek tanszékére, hanem Vasy Gézát. De mégis tanár lett, jó tanár központi helyen, a szakszervezeti főiskolán, s diákjai rajongtak érte. Ez nem lehet az oka... Hát akkor mi? – Nem sok idő múltán erre is fény derült. Mikor rövidesen meglátogattam a Füredi úti lakótelepen Kis Pintér Imre barátomat (ott lakott Varga Lajos Márton, Utassy Dzsó és később Rózsa Bandi is), Imre fontos és furcsa dolgokat mondott. A fiatal kritikusok és esszéisták kezdtek „önszerveződni”, szinte maguktól találták meg egymást. Középpontjukban Balassa Péter állt, s irányelvük – röviden – a posztmodern, a liberális demokratizmus, s még rövidebben, hagyományos és nem igazán jó kifejezéssel: az urbánusság. (Ezek persze nagyrészt fogalomkiszajátítások.) Imrét is, mint a legújabb irodalom legtehetségesebbjét és legtöbbet idézettjét, maguk közé próbálták vonni és számítani, de ő, átlátván a tendenciózus ügyön, faképnél hagyta őket... (Sajnos nem csak őket: nagy adottságai ellenére többé egy sort, egy mondatot sem írt le az irodalomról!) Varga Lajos Mártont viszont, akinek egy kicsit mentora is lett, elkapta a gépszíj: belátva jól felfogott érdekeit, egész „köpönyegét” elég gyorsan megfordítva – lecsatlakozott... – Akkoriban a Czakó Gábor által toborzott közösségben futballozhattam – Gábor ugyanis megszerezte a szomszédságukban működő lányközépfiskola tornatermét, s nem tudom, hogyan, de én is közéjük kerültem. Rendszeresen, szigorú kötelmek között találkoztunk, s bár a sokféle foglalkozású társak felét sem ismertem, örömmel jártam közéjük. Közénk járt a pályája elején járt Esterházy Péter is, akinek játékindelligenciája és -készsége kiemelkedett, de ő is szívesen volt köztünk. Sőt, játszadozásaink végén Gábor lakásában teát lehetett kapni, s miként én, ő is részt vett általában ezeken a „ráadászeánszokon”. Egy ilyen alkalommal fordultam Czakóhoz mint végzett jogászhoz, hogy kényes jogi helyzetemben hogyan is viselkedjem? Nem vette túl komolyan az ügyet, de váltig hangsúlyozta, hogy azt semmi szín alatt ne írjam alá, ami nem igaz. S valóban, hamarosan jött az idézés a kerületemhez tartozó, vagyis a Maros utcai rendőrőrstől, hogy jelenjek meg kihallgatásra. Mentem is, s egy középkorú, női őrnagy fogadott. Elém tárta újfent az ügyet, mégpedig úgy, hogy „besúgójuknak” legyen igaza – vagyis hogy szándékos garázdaságról volt szó –, s azzal kecsegtetett, hogy ebben az esetben, ha aláírom, megúszom a bírságot, nem rónak ki büntetést. Én viszont eltökélten ragaszkodtam az igazsághoz, vagyis hogy bármennyire indulatos is voltam, teljesen véletlen belegyalogolásról volt szó az üvegajtóba, s mindjárt föl is ajánlottam, hogy természetesen fizetem a kárt. Ebben maradtunk, s alaposan meg is büntettek. (Emlékként máig őrzöm erről a rendőrségi végzést.)

Ezekben az időkben – a 60-as évek végén, 70-esek elején – szinte napi vendég volt nálunk Utassy. És Zsóka is, Horváth Erzs, akikkel az egyetemen csoporttársak voltunk. Zsóka rimánkodott, hogy hassak a Dzsóra, mert csak rám hallgat, hogy végre házasodjanak össze, annál is inkább, mert lassan megszületik a kis Dzsó – legyen apja. S hosszas, eleinte reménytelennek tűnő gyözködés után ez meg is történt, s hamarosan, 1969-ben meg is született a kis Dzsó. De ez nem oldotta meg házaséletüket, mert hárman háromfele laktak, nem lévén lakásuk: Dzsó élte tovább világát albérlésben, Zsóka tanárkodott Bükkszenterzsébeten és környékén, és küszködött Margit nénivel, Dzsó édesanyjával, kis Jóskát viszont

Zsóka édesanyja, Babi néni nevelgette Zalában. És ennek az áldatlan állapotnak az vetett véget, hogy Utassy Szigligeten, az Alkotóházban (ahol velem együtt gyakori vendégek voltunk) megismerkedett Örkény Istvánnal, s elmesélve helyzetüket, ő annyira felháborodott rajta, hogy befolyását latba vetve azonnal intézkedett, s hamarosan lakást is kaptak a Füredi úti lakótelepen, a nevezetessé vált Ond vezér útján. – Nem sok idő (pár év) kellett aztán ahhoz, hogy barátom – engem látogatva – egyre furcsább dolgokat kezdjen regélni. Folyamatosan, egyre meggyőzőbben alakultak ki benne „fixa ideái” – legalábbis vaslogikával, nagy hitető erővel adta elő, amiket (sokfélét!) összevont. Először is a nemiséggel összefüggésben azt, hogy a férfiak és nők különböző fajhoz tartoznak: a nők a Hold gyermekei, kémkedni vannak a férfiak körül a Földön, összegyűjtik tőlük a spermiumokat, s eljuttatják a Holdra, hogy a későbbiekben a Föld lakói, a férfiak ellen fölhasználják őket. Vagy pedig: a könyvek csalétek, ezekkel akarják bizonyos erők rászedni a férfinemet, s meg kell semmisíteni őket! (A maga részéről „meg is szabadult” az összes addig gyűjtött könyvétől.) Mindezeket úgy adta elő, mint fontos igazságokat, vitatkozni nem lehetett róluk – hosszú időn át semmiféle betegségtudata nem volt. Többször vetkőzött otthon is meztelenre, s a folyosójukról egy asszonyka rendszeresen ájtárt hozzá. Zsóka kétségbe volt esve, s mindent elkövetett, hogy orvoshoz vigye. Ez nagy sokára, szinte erőszakkal sikerült, s azonnal ott is tartották egy ideggondozó intézetben. Persze ott is hamis tudattal élt. Egyrészt reklamált és üzengetett, ha két-három napig nem mentem be hozzá (pedig ő – sok alkalma lett volna rá – soha nem látogatott meg kórházakban engem), másrészt „idegileg kivolt”, ugyanis akkor jelent meg Páskándi Géza nagy verse, a Sáríkás anyós, s mivel anyósa legjobb barátnőjét és szomszédját szintén Sáríkáknak hívták, magára vonatkoztatta, s teljesen kiborult tőle. – (Egyébként a kórisme, amit megállapítottak: mániákus depresszió volt, ami heveny állapotban érte – vagyis ugyanaz, mit nálam is korábban megállapítottak, amikor azt mondta, hogy csak szimulálok, s ilyen betegség különben sincsen...) Én kezdettől szakorvos kezében voltam, s nyomban szedni kezdtem a sógorom, Bolla Kálmán kutatóorvos által külföldről beszerzett új gyógyszer. Dzsónak kezdettől nem volt betegségtudata, s csak erővel lehetett orvoshoz, majd gyógyintézetbe küldeni. Ez a betegség különben ciklikus jellegű, valóságos szinusz hullámot ír le, ahol megvannak a mélypontok, mint ahogy máskor normális életet lehet élni. Az évtized elején egy ilyen időszakban küldtek ki kettőnk Lengyelországba, a hagyományos Varsói Ősz ünnepeksorozatára. Az elején rendben is volt minden, a repülőtéren várt bennünket a tolmács kislányunk (aki, mint kiderült: költő-műfordító is volt), s elhelyezett a szállodai szállásunkon. Nagyon kedves volt, s megállapodtunk, hogy másnap újfent jön hozzánk – addig válogassuk ki két-három versünket, amit ő majd lefordít lengyelre. Ez rendben meg is történt, valóban jött, s Dzsó verseivel kezdte. Igen ám, de Dzsó minden szóhoz kommentárokat fűzött, s este volt, mire befejezték. Így az én verseimre csak másnap délelőtt, „futtában” került sor. Bosszankodtam, de mit tehettem? Aztán megint hosszú „szabad foglalkozásunk” volt, jártuk magunkban a várost, ismerkedtünk Varsóval. Nem sok ügyet vetettek ránk később sem, s a kötelező programokból nem is emlékszem másra – hála istennek, szerepelnünk sehol sem

kellett – minthogy a záró- nagy, reprezentatív fogadáson ülünk a fal mellett valamiféle zsámolyon, s néha-néha egy nyelvünket törő lengyel költő megáll előttünk – ilyen is volt! –, s szól hozzánk pár kedves mondatot. De sok szabadidőnkben én olvastam a magammal hozott, reprezentatív formában kiadott, híressé vált Esterházy-könyvet, az ún. „termelési regényt” (de nem sok örömöm telt benne), Dzsó meg sokat unatkozott. Másnap, a nagy fogadás után indultunk volna haza, de Dzsó – előzmények nélkül – váratlanul „megcsökte” magát, s nem volt hajlandó hazajönni. Teljesen érthetetlen és irreális volt, mint olyan sok dolga. Bizonyára hirtelen kitört rajta a betegség, de ezzel együtt képtelenségnek tűnt. Tolmácsunk is tehetetlen volt, a hiábavaló győzködés után megpróbált valamit intézkedni, úgy tűnt, sikerrel. Erőszakkal nem lehetett felültetni a hazavivő repülőgépre. Így én, teljes tehetetlenségben – zsebemben nem vihettem – magamban készülődtem hazafelé. A tolmácskánkkal együtt ő is kijött velem, elbúcsúzni, a repülőtérré, ahol fájdalmas mosollyal váltam el tőle. Viselkedésén ekkor sem látszott semmi rendkívüli, csak egy furcsa, csökkent mosolygás. Így jutottam én egyedül haza, Utassy csak pár hét után került elő. (Jóval később aztán szememre hányta, hogy otthagytam!)